

Samarqand davlat universiteti
“Amaliy psixologiya” kafedrası, PhD.
Djuraqulova Dilfuza Farxadovna
taqrizi ostida

Dovurova Durdona Akbar qizi
Sharof Rashidov nomidagi Samarqand
Davlat universiteti
Psixologiya yoʻnalishi magistranti
email: durdonadavurova27@gmail.com
tel: 934755701

AXBOROT XAVFSIZLIGINING PSIXOLOGIK JIHATLARI IJTIMOIIY PSIXOLOGIK MUOMMO SIFATIDA

Annotatsiya: Axborot xavfsizligi zamonaviy jamiyatning muhim tarkibiy qismiga aylanib, nafaqat texnik, balki psixologik jihatlarni ham oʻz ichiga oladi. Inson omili axborot xavfsizligining zaif nuqtalaridan biri hisoblanadi, chunki odamlarning xulq-atvori, munosabati va hissiy holati axborot tizimlarining himoyalaniş darajasiga taʼsir qiladi. Ushbu maqolada axborot xavfsizligining psixologik jihatlari ijtimoiy-psixologik muammo sifatida koʻrib chiqiladi.

Kalit soʻzlar: Axborot, psixologiya, stress, emotsional holat, axborotning psixologik taʼsiri, kiberxavfsizlik, psixologik tahdidlar, feyk (yolgʻon) axborot, propaganda, yoshlar, jamiyat, ong, tushuncha.

Abstract: Information security has become an important component of modern society, and includes not only technical, but also psychological aspects. The human factor is one of the weak points of information security, since people's behavior, attitudes and emotional state affect the level of protection of information systems. This article considers the psychological aspects of information security as a socio-psychological problem.

Keywords: Information, psychology, stress, emotional state, psychological impact of information, cybersecurity, psychological threats, fake (false) information and propaganda, youth, society, consciousness, concept.

Аннотация: Информационная безопасность стала важной составляющей современного общества и включает в себя не только технические, но и психологические аспекты. Человеческий фактор является одним из слабых мест информационной безопасности, поскольку поведение, отношение и эмоциональное состояние людей влияют на уровень защищенности информационных систем. В данной статье рассматриваются психологические аспекты информационной безопасности как социально-психологической проблемы.

Ключевые слова: Информация, психология, стресс, эмоциональное состояние, психологическое воздействие информации, кибербезопасность, психологические угрозы, фейковая (ложная) информация, пропаганда, молодежь, общество, сознание, концепция.

Kirish: Axborot- biron voqea haqidagi batafsil xabar, maʼlumot. Davlatlar oʻrtasidagi muzokaralar natijasida tuzilgan bitim yoki shartnoma toʻgʻrisida hukumatning rasmiy xabari. Xalqaro huquqda ikki va undan ortiq davlatlar oʻrtasida olib boriladigan diplomatik muzokaralar natijasida tuzilgan bitimlar, shartnomalar yoki qabul qilingan boshqa qarorlar haqidagi xabar ikki yoki undan ortiq davlatlar tomonidan rasmiy eʼlon qilinadi. Ikki davlat oʻrtasida olib borilgan muzokaralar haqidagi axborot, odatda qoʻshma axborot deb ataladi. **Psixologiya** — inson

faoliyati va hayvonlar xatti-harakati jarayonida voqelikning psixik aks etishi, ruhiy jarayonlar, holatlar, hodisalar, hislatlar to'g'risidagi fan. Psixologiyaning tadqiqot predmetiga sezgilar va idrok obrazlari, tafakkur va hissiyot, faoliyat va muomala kabi psixologik jarayonlar, kategoriyalar kiradi. Psixologiyaning asosiy vazifalari — psixika qonuniyatlarini, inson ruhiy holatlari shakllanishini filogenetik va ontogenetik taraqqiyot birligida ochishdan iboratdir. Mazkur vazifalar yechimini topishda psixologiya bir tomondan, biologiya fani sohalari bilan, jumladan, fiziologiya bilan, boshqa tomondan esa, sotsiologiya, pedagogika, madaniyat tarixi, mantiq hamda ijtimoiy fanlar bilan jips aloqaga kirishadi. Psixologiya eng avvalo, psixikaning insonga xos shakli bo'lmish ong va o'zini o'zi anglashni tadqiq etadi.

Materiallar va uslublar. Axborot insonning 5 ta sezgi organlari orqali oladigan, cheksiz xabarlar ichidan o'zi uchun foydali qismini xotirada saqlab qoladigan qismidir. Masalan, birov bilan tanishganda uning kiyimi, qacda turgani, kim bilan turgani va hokazolar emas, uning ismi, qiyofasi, kasbi kabi axborotlarni eslab qolishga harakat qilinadi. Texnologiya esa (jarayonni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan bilimlardan foydalanib) o'zida ixtiyoriy jarayonning har bir (xattoki eng kichigi ham) bosqichini aks ettiruvchi batafsil ish rejasidir. Masalan, bir taomni pishirish yo'llari bilan tanish bo'lgan o'nlab odamlar uni o'nlab mazali ko'rinishda tayyorlaydilar, chunki ularning har biri o'z usuli, ya'ni o'z texnologiyasidan foydalanadi. Tizim deganda bir maqsadni amalga oshirish uchun qaratilgan barcha jismoniy va mantiqiy obyektlar majmuasi ko'zda tutiladi. Masalan, maorif tizimi deganda nafaqat maktablar, bog'chalar, litsey-kollej va oliy o'quv yurtlari, balki ularning binolari, barcha xizmatchilari (farroshdan tortib boshliqqacha), tuman, shahar, viloyat va mamlakat maorifni boshqarish tashkilotlari, o'qitish usul va vositalari barchasi ko'zda tutiladi. Xavfsizlik tushunchasi hayotda asosan biror holat uchun xavf-xatar bo'lmagan yoki uning uchun ishonchli himoya o'rnatilganligini bildiradi. Axborot tizimlarida ham xuddi shunday ma'noni anglatgan bu ibora tizimning normal faoliyat ko'rsatishi, samarali ishlashi uchun barcha sharoitlar mavjudligi va tizimning turli xavf-xatarlardan ishonchli himoyalanganligini ta'minlaydi va uni aynan shu holat uchun axborot xavfsizligi deb ataladi. Ya'ni, axborot xavfsizligi tushunchasi inson faoliyatining istalgan sohasida ishni nafaqat uzluksiz va muvaffaqiyatli olib borishni ta'minlaydi, balki bu ish imkon boricha ko'p samara keltirishini, hech kim bu sohada siz erishgan yutuqlarni sizdan beruxsat qo'llab o'zi uchun foyda olishiga yo'l qo'ymaslikni ham ko'zda tutadi, sizning ishlab chiqarishingiz va tadbirkorligingizni yomon niyatli shaxslar tajovuzidan himoyalaydi. Xavfsizlik siyosati deb esa biror tashkilotda axborotlar, axborot tizimi va tashkilot faoliyatining ishonchli himoyalash uchun olib boradigan siyosati – tartib qoidalari, mehnat intizomi va ish hamda javobgarlik taqsimoti, boshqaruv amaliyoti, tashqi muhit bilan muloqot olib borish tamoyillarini tushunamiz.

Natijalar va muhokamalar. Axborot xavfsizligi psixologik jihatdan ijtimoiy muammo sifatida ko'rilishi mumkin, chunki bugungi kunda axborot texnologiyalari hayotimizning ajralmas qismiga aylangan. Ularning xavfsizligi nafaqat texnik va huquqiy muammolarni, balki psixologik va ijtimoiy aspektlarni ham o'z ichiga oladi. Quyida axborot xavfsizligining psixologik jihatlari va uning ijtimoiy muammo sifatida qanday ko'rinishlari keltirilgan:

1. Axborot manipulyatsiyasi va psixologik ta'sirlar:

Axborot xavfsizligiga oid muammolar ko'pincha odamlarning psixologik holatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Masalan, soxta yangiliklar (fake news) va manipulyativ kontent odamlarning dunyoqarashini o'zgartirishi, ularni xavotirga solishi yoki ishonchni yo'qotishga olib kelishi mumkin. Psixologik manipulyatsiya texnikalarini (masalan, phishing yoki internetda manipulyatsiya qilish) ishlatish, odamlarni o'zlarining xavfsizligi va maxfiyligi haqida shubha tug'dirishi mumkin.

2. Ma'lumotlar va maxfiylik muammolari:

Maxfiylikni saqlash va shaxsiy ma'lumotlar xavfsizligi masalalari psixologik ta'sir ko'rsatadi. Odamlar o'zlarining ma'lumotlari o'g'irlanganidan yoki noto'g'ri qo'llanilishidan xavotirda bo'lishi mumkin, bu esa stress va bezovtalikka olib keladi. Ijtimoiy tarmoqlarda odamlarning shaxsiy ma'lumotlarini boshqalar tomonidan o'zlashtirilishi, manipulyatsiya qilinishi yoki ular ustidan kuch ishlatish holatlari odamlarning o'zini xavfsiz his qilmasligiga sabab bo'lishi mumkin.

3. Axborot bilan ortiqcha ta'sirlanish (information overload):

Tez-tez yangilanib turadigan va odamlarni ko'plab axborotlarga bo'lgan ehtiyoj bilan yuzlashtiradigan axborot oqimlari, stress va axborotning yutilishiga olib kelishi mumkin. Bu psixologik beqarorlikka sabab bo'lishi mumkin, chunki odamlar har bir yangi axborotni tekshirib chiqishga majbur bo'lishadi. Axborot xavfsizligi bo'yicha haddan tashqari ko'p eslatmalar, ogohlantirishlar va xavf haqida xabarlar, psixologik bosimni oshirishi mumkin.

4. Ijtimoiy muammo sifatida axborot xavfsizligi:

Axborot xavfsizligi ijtimoiy muammo sifatida qaralsa, u jamiyatning barcha qatlamlariga ta'sir ko'rsatishi mumkin. Misol uchun, yoshlarga axborot xavfsizligini o'rgatish, ularni onlayn xavf-xatarlar va shaxsiy hayotlarini himoya qilishga tayyorlash muhimdir. Ijtimoiy tarmoqlarda axborot xavfsizligining pastligi, yoshlar orasida o'ziga nisbatan ishonchsizlikni oshirishi, kiberbullying va shaxsiy huquqlarni buzilishi holatlari mavjud. Bu ijtimoiy, psixologik va madaniy masalalarga olib keladi.

5. Yoshlar va o'z-o'zini ishonchni yo'qotish:

Internetda odamlarning ijtimoiy tarmoqlarda ko'rsatgan xatti-harakatlari va axborotlari asosida ularning shaxsiyati haqida noto'g'ri tasavvurlar hosil bo'lishi mumkin. Bu o'z-o'zini hurmat qilish va ishonchni yo'qotishga olib keladi, natijada yoshlar o'zlarini himoyasiz va izolyatsiya qilingan his qilishadi.

Axborot xavfsizligining psixologik jihatlari, ayniqsa axborot va texnologiyalar hayotimizda kuchaygan sari, ijtimoiy masalalarni yanada kuchaytirishi mumkin. Shuning uchun bu soha bo'yicha psixologik va pedagogik yondoshuvlarni ishlab chiqish, xavfsiz va mas'uliyatli axborot almashish madaniyatini yaratish muhim ahamiyatga ega.

Yechimlar va Tavsiyalar: Axborot xavfsizligining psixologik jihatlari ijtimoiy-psixologik muammo sifatida hal qilish uchun quyidagi chora-tadbirlarni qo'llash mumkin:

Axborot xavfsizligi bo'yicha o'qitish va treninglar: Foydalanuvchilarning axborot xavfsizligi qoidalariga rioya qilishini ta'minlash uchun muntazam o'qitish va treninglarni tashkil etish zarur.

Xabardorlikni oshirish kampaniyalari: Axborot xavfsizligi xatarlari va ularning oldini olish usullari haqida jamoatchilikni xabardor qilish kampaniyalarini o'tkazish kerak.

Ergonomik dizayn: Foydalanuvchilar uchun intuitiv va tushunarli bo'lgan interfeyslar yaratish axborot xavfsizligini oshirishga yordam beradi.

Psixologik maslahat va yordam: Axborot xavfsizligi sohasidagi stress va tashvishni kamaytirish uchun psixologik maslahat va yordamni taqdim etish kerak.

Xulosa: Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, axborot xavfsizligini ta'minlashda inson omilining muhim rolini va uning ijtimoiy-psixologik jihatlarini tahlil qiladi. Inson xatosi, ijtimoiy muhandislik, stress va emotsional holatlar, shuningdek, madaniy farqlar axborot xavfsizligi buzilishlariga olib keluvchi asosiy omillar sifatida ko'rib chiqiladi. Maqolada ta'kidlanganidek, faqatgina texnik himoya choralari yetarli emas. Axborot xavfsizligini mustahkamlash uchun xodimlarni o'qitish, xabardorlikni oshirish, ergonomik dizaynni qo'llash va psixologik yordam ko'rsatish kabi kompleks yondashuv zarur. Muammoning ijtimoiy-psixologik tabiati uni hal qilish uchun multidissiplinar yondashuvni talab qilishini ta'kidlaydi. Xulosa qilib aytganda, axborot xavfsizligi nafaqat texnologiya, balki inson xulqi va psixologiyasini ham chuqur tushunishni talab qiladigan kompleks muammodir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Vohidov M., Maktabgacha tarbiya psixologiyasi, T., 1970;
2. Davletshin M., Krbiliyat va uning diagnostikasi, T., 1979;
3. Kim David. Fundamentals of Information Systems Security. -USA, 2014. p.544.
4. Mark Stump. Information Security: principles and practice. -2nd ed. -USA, 2011. -p.608.
5. Акбаров Д.Е. Ахборот хавфсизлигини таъминлашнинг криптографик усуллари ва уларнинг қўлланилиши. -Т.: Ўзбекистон маркаси, 2009. -432 б.